

του με την διπλωματική του εργασία η οποία έφερε τον τίτλο: «Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes» («Υπόμνημα στο πρωταρχικό φωνηεντικό σύστημα των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών»). Γλωσσολόγοι όπως οι Grammont, Birnbaum, Lepschy, Havet, Benveniste, Hjelmslev και Buysens έχουν υπογραμμίσει την βαθιά σχέση των «Μαθημάτων» και του «Υπομνήματος», ανάγοντας την σύλληψη της γλώσσας από τον Saussure ως αφηρημένου συστήματος σχέσεων των γλωσσικών μονάδων, στην προσπάθεια των ιστορικοσυγκριτικών γλωσσολόγων να αναδείξουν το –αναγκαστικά φορμαλιστικό, δηλαδή μη υλικό– ινδοευρωπαϊκό γλωσσικό σύστημα.⁷

Όπως ανέφερα πιο πάνω, η φωνολογική γραφή είναι συνδεδεμένη με την έννοια του *φωνήματος* και όχι του *γλωσσικού ήχου*. Με την έννοια του γλωσσικού ήχου, με την υλική, δηλαδή, πραγμάτωση των φωνημάτων και των σχέσεών τους, είναι συνδεδεμένη η αλφαβητική γραφή. Για τις σχέσεις, και τις συγχύσεις που έχουν επέλθει, ανάμεσα στις έννοιες του *φωνήματος* και του *γλωσσικού ήχου* θα μιλήσουμε πιο κάτω (βλ. το υποκεφάλαιο *Φωνολογισμός και αλγεβρισμός*). Προς το παρόν, δύο έννοιες από τον χώρο της φιλοσοφίας της γλώσσας, οι έννοιες της **παράστασης** και της **αναπαράστασης**, θα μας βοηθήσουν να προσεγγίσουμε πληρέστερα την φωνολογική και την αλφαβητική γραφή.

1.4 Παράσταση και αναπαράσταση

Ο όρος **παράσταση** αναφέρεται στην απόδοση, με έναν συγκεκριμένο τρόπο, μιας πραγματικότητας η οποία είναι δύσκολο ή ανέφικτο να προσεγγισθεί καθ' αυτήν. Η *παράσταση μουσικών ήχων με νότες*, η *μαθηματική/αλγεβρική παράσταση*, ή η *ακουστική/οπτική παράσταση*, είναι χαρακτηρι-

στικά παραδείγματα χρήσης του όρου *παράσταση* στην γλώσσα μας.

Ο όρος **αναπαράσταση** αναφέρεται στην εκ νέου παράσταση, στην επανάληψη ή απομίμηση γεγονότος ή πράξεως. Ενδεικτικά παραδείγματα: *Η αναπαράσταση των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων* ή *η αναπαράσταση ενός εγκλήματος*.

Τόσο ο όρος *παράσταση* όσο και ο όρος *αναπαράσταση* αποδίδουν στα ελληνικά τον ίδιο γαλλικό όρο: τον όρο *représentation*. Ο Saussure χρησιμοποίησε τον όρο *représentation* σε τρεις περιπτώσεις:

- α. Για να ορίσει την (αλφαβητική) γραφή σε σχέση με την φωνούμενη γλώσσα, δηλαδή την **ομιλία** (σελ. 44 κ.εξ.).
- β. Για να ορίσει την φωνολογική γραφή σε σχέση με το αφηρημένο γλωσσικό σύστημα (σελ. 57 κ.εξ.) και
- γ. Για να ορίσει την ακουστική εικόνα σε σχέση με τον ήχο που της αντιστοιχεί (σελ. 98 κ.εξ.). Η τρίτη αυτή περίπτωση θα μας απασχολήσει πιο κάτω στο υποκεφάλαιο *Φωνολογισμός και αλγεβρισμός*. Προς το παρόν θα περιοριστούμε στις δύο πρώτες.

Όπως έχουμε ήδη πει, η **γραφή**, στα «Μαθήματα» του Saussure, αποδίδει την **υλική** (φωνητική και σημασιολογική) πλευρά της γλώσσας. Αποδίδει, με όρους σωσυρικούς, την **ομιλία**, μια περίσταση, δηλαδή, γλωσσικής επικοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι, για να αποδώσουμε με γραφήματα μια γλωσσική περίσταση επικοινωνίας, δεν πρέπει να αρκεσθούμε στην καταγραφή των ήχων της αλυσίδας του λόγου. Κάτι τέτοιο θα κατέληγε σε ένα ακατανόητο κείμενο, χωρίς καμία σχέση με τον γραπτό λόγο. Όσοι έχουν επιχειρήσει να απομαγνητοφωνήσουν μια μαγνητοφωνημένη περίσταση επικοινωνίας καταλαβαίνουν πολύ καλά την διαφορά ανάμεσα στον *γραπτό λόγο* και τον *καταγεγραμμένο προφορικό λόγο*. Ο γραπτός λόγος πρέπει –εκτός από την καταγραφή των

ήχων της αλυσίδας του λόγου – να *περι-γράψει* τόσο τα προσωδιακά στοιχεία του λόγου (τόνος, ένταση, ύψος, διάρκεια φωνής), όσο και τα μη γλωσσικά στοιχεία (κινήσεις, εκφράσεις, χειρονομίες, παύσεις) των συνδιαλεγόμενων, καθώς και την χωρική και χρονική περίσταση μέσα στην οποία λαμβάνει χώρα η γλωσσική επικοινωνία. Η γραπτή, λοιπόν, απόδοση της ομιλίας (η *γραφή* στα «Μαθήματα» του Saussure) προϋποθέτει την **λεξικοποίηση** – την άρθρωση σε λέξεις – όλων των παραγλωσσικών, μη γλωσσικών και χωροχρονικών στοιχείων που συνοδεύουν την ομιλία, αν θέλει να μεταβιβάσει την ίδια ποσότητα πληροφορίας που μεταδίδει η ομιλία. Επιχειρεί, με άλλα λόγια, να *παραστήσει εκ νέου, να επαναλάβει ή να μιμηθεί το επικοινωνιακό γεγονός*. Αποτελεί, ως εκ τούτου, *αναπαράσταση* του επικοινωνιακού γεγονότος και όχι *παράστασή του*.

Αντιθέτως η *φωνολογική γραφή*, όπως παρουσιάζεται στα «Μαθήματα» του Saussure, αποτελεί *παράσταση* του αφηρημένου συστήματος που ο Saussure αποκαλεί *langue*, όπως ακριβώς οι νότες αποτελούν παράσταση των μουσικών ήχων ή όπως οι μαθηματικές παραστάσεις των φυσικών παριστούν την φυσική πραγματικότητα.

Οι παραστάσεις, όπως είπαμε πιο πάνω, παριστούν, με τον δικό τους συγκεκριμένο τρόπο, μια πραγματικότητα που είναι δύσκολο ή ανέφικτο να προσεγγισθεί καθ' αυτήν. Αυτό το δύσκολο ή ανέφικτο αποκαλεί ο Saussure **άμορφη μάζα** (*masse informe*), την οποία *μορφοποιούν* οι φωνολογικές παραστάσεις. *Άχρονες και άυλες οι φωνολογικές παραστάσεις, όπως ακριβώς οι μαθηματικές, παραμένουν ένα σταθερό και αναλλοίωτο όργανο ανάλυσης της γλώσσας και όχι όργανο επικοινωνίας*.

Η γραφή, ως *αναπαράσταση* μιας επικοινωνιακής περιστασης, επιχειρεί να *παραστήσει εκ νέου*, και με τα δικά της μέσα, μια πραγματικότητα που ανοίγεται στον χώρο, στον

χρόνο, στην ιστορία, στα συναισθήματα και τα βιώματα των συμμετεχόντων. Μια πραγματικότητα που δεν αποτελείται από αφηρημένες γλωσσικές οντότητες –τα **γλωσσικά σημεία**– αλλά από **λέξεις**.

Μόνο αν αποδώσουμε την γραφή ως *αναπαράσταση* μιας επικοινωνιακής περίστασης, και την φωνολογική γραφή ως *παράσταση* του αφηρημένου γλωσσικού συστήματος, θα κατανοήσουμε την απαξιωτική στάση του Saussure απέναντι στην γραφή: *Ο Saussure απαξιώνει την γραφή στο μέτρο που απορρίπτει –στις μελέτες του– την ομιλία.*

Εκφράζοντας την γαλιλαϊκή αντίληψη για την επιστήμη, ο Saussure περιθωριοποίησε στις μελέτες του και την ομιλία και την ιστορία και την κοινωνία και, ως εκ τούτου, και την γραφή, αφού η γραφή αποδίδει λέξεις –γλωσσικά στοιχεία φορείς σημασίας– και όχι γλωσσικά σημεία. Ο Saussure αναζήτησε ένα μαθηματικό μοντέλο που θα απέδιδε, αμφιμονοσήμαντα, το γλωσσικό σύστημα, μια πραγματικότητα απαλλαγμένη από την ιστορία και τα βιώματα που κουβαλούν οι λέξεις.

1.5 Ορθή γραφή και ορθογραφία

Η διάκριση των όρων **ορθή γραφή** και **ορθογραφία**, που βρίσκουμε στον Saussure, πιστεύω ότι θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε την σκέψη του Saussure για την γραφή χωρίς περαιτέρω παρανοήσεις. Θα συνδέσουμε, ακολουθώντας τον Saussure, την *ορθή γραφή* με την αναζήτηση, από τον γλωσσολόγο, ενός γραφικού συστήματος που θα απέδιδε αμφιμονοσήμαντα τους λειτουργικούς ήχους, δηλαδή τα φωνήματα, της γλώσσας, και την *ορθογραφία* με τα γραφικά συστήματα που χρησιμοποιούν τα μέλη των εγγράμματων γλωσσικών κοινοτήτων για να επικοινωνήσουν (σελ. 56 κ.εξ.).

Η αντιστοίχιση κάθε στοιχείου της αλυσίδας του λόγου με κάθε στοιχείο του γραφικού συστήματος φαίνεται να είναι, για τον Saussure, η βασική αρχή μιας γνήσιας, δηλαδή ορθής, φωνολογικής γραφής (σελ. 57), η οποία οφείλει να παραμείνει μόνο στην υπηρεσία των γλωσσολόγων. Η ορθή γραφή, λοιπόν, συνδέεται στα «Μαθήματα» με την *φωνολογική γραφή* και τις έρευνες των γλωσσολόγων. Εκτός της επιστήμης όμως, η φωνολογική ακρίβεια δεν είναι και τόσο επιθυμητή, γράφει (σελ. 57). Ο Saussure έχει συνειδητοποιήσει ότι η *ορθογραφία*, συνδεόμενη με την (γραπτή) επικοινωνία και όχι με την ανάλυση του γλωσσικού συστήματος, οφείλει να υπηρετήσει τον αναγνώστη: «Διαβάζουμε με δύο τρόπους» γράφει. «Η καινούργια ή άγνωστη λέξη συλλαβίζεται, αλλά η συνήθης ή οικεία λέξη αγκαλιάζεται με μια ματιά, ανεξάρτητα από τα γράμματα που την συνθέτουν. Η εικόνα αυτής της λέξης αποκτά για μας αξία **ιδεογραφική**: *Εδώ η παραδοσιακή ορθογραφία μπορεί να διεκδικήσει τα δικάιά της*» (σελ. 57).

Έτσι το <ω> επί παραδείγματι, ως καταληκτικό στοιχείο της λέξης *βάζω*, δεν είναι μόνο η γραφική απόδοση του φωνήματος /ο/ ή του φθόγγου [ο], αλλά και το στοιχείο εκείνο που κατατάσσει αυτόματα το *βάζω* στην κατηγορία του ρήματος και όχι του ονόματος (*βάζο*), χωρίς να χρειαστεί να προηγηθεί η συντακτική ανάλυση της φράσης: Το σύνολο λειτουργεί ως *ιδεόγραμμα* και αγκαλιάζεται με μια ματιά από τον αναγνώστη ο οποίος έχει, ήδη, μνηθεί στην λογική της αντιστοιχίας *φωνήματος/γραφήματος*. Αν απαιτήσουμε από το παιδί, που εισέρχεται στην διαδικασία εκμάθησης της γραφής και της ανάγνωσης, να αναγνώσει ιδεογραφικά την αλφαριθμητική γραφή, μιμούμενοι την ανάγνωση του ενηλίκου, του στερούμε την δυνατότητα να κατακτήσει το οικονομικότερο και πλέον εύχρηστο σύστημα γραφής: την αλφαριθμητική γραφή.

Αν θελήσουμε να χαρακτηρίσουμε, με τους φιλοσοφικούς όρους της παράστασης και της αναπαράστασης, το ζεύγος *ορθή γραφή* και *ορθογραφία*, τότε θα πρέπει να αντιστοιχίσουμε την *παράσταση* με την *ορθή γραφή* – αντιστοιχία 1 προς 1 ανάμεσα στο γράφημα και το φώνημα– και την *αναπαράσταση* με την *ορθογραφία*.⁸

Είναι πολύ σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι η ορθογραφία *αναπαριστά* και *δεν παριστά*. Αναπαριστά *λέξεις* και *δεν παριστά γλωσσικά σημεία*. Όπως είναι πολύ σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι οι λέξεις *δεν ταυτίζονται* με τα γλωσσικά σημεία.

1.6 Γλωσσικό σημείο και λέξη

Όπως έχω ήδη επανειλημμένα τονίσει, το τέλος του 19ου αιώνα, του αιώνα της επιστήμης –το οποίο συνέπεσε με την διδακτική παρουσία του συγκριτιστή γλωσσολόγου Saussure στην έδρα της Γλωσσολογίας στην Γενεύη– επέφερε μια κοπερνίκεια επανάσταση στα γλωσσολογικά πράγματα: Η γλωσσολογία απεκδύεται τον μυθολογικό και φιλοσοφικό μανδύα και δοκιμάζει τα πρώτα της βήματα ως γαλιλαϊκή επιστήμη.

Μια ευρέως επικρατούσα, στην εποχή του Saussure, φιλοσοφική αντίληψη παρουσίαζε την γλώσσα ως **ονοματολογία** (nomenclature), ως κατάλογο ονομάτων.

Η φιλοσοφική αυτή αντίληψη αντανακλούσε, κατά τον Sechehaye,⁹ λαϊκές δοξασίες ευρύτατα διαδεδομένες οι οποίες θυμίζουν την διήγηση της Γένεσης όπου τα ονόματα που έδωσε ο Αδάμ στα δημιουργήματα του Θεού αποκάλυπταν ταυτόχρονα την φύση των δημιουργημάτων. Χρειάστηκε να ονοματοδοτήσει ο Αδάμ τα δημιουργήματα για να αντιληφθεί ότι κανένα από αυτά δεν του έμοιαζε. Το **όνομα**,

λοιπόν, έχει παίξει σημαντικό ρόλο τόσο στις μυθολογικές όσο και στις φιλοσοφικές απόψεις για την γλώσσα, συνδεόμενο φύσει με τα πράγματα, και από αυτόν τον ρόλο θέλει να την απαλλάξει ο Saussure. Η επιλογή του όρου **γλωσσικό σημείο** αντί του όρου **όνομα** φαίνεται πως έγινε για να οδηγηθεί η γλώσσα προς αυτήν την κατεύθυνση, παρ' όλο που, αναπόφευκτα, τον συνέδεσε με τις φιλοσοφικές απόψεις των στωϊκών –οι οποίοι είχαν ήδη χρησιμοποιήσει τον όρο **σημείο**– για την σχέση της γλώσσας με την πραγματικότητα.

Τις φιλοσοφικές αναζητήσεις για την σχέση του σημείου με την πραγματικότητα συνέχισε ο Charles Sanders Peirce, Αμερικανός φιλόσοφος και σημειωτιστής, σύγχρονος του Saussure. Ο Peirce ενέταξε το γλωσσικό σημείο στην ευρύτερη έννοια του σημείου των φιλοσόφων, οι οποίοι το όριζαν ως **υποκατάστατο** κάποιου πράγματος. Το **σημείο-υποκατάστατο** του Peirce χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες: α) Την **εικόνα**, β) Τον **δείκτη**, και γ) Το **σύμβολο**. Το γλωσσικό σημείο, κατά τον Peirce, έχει χαρακτηριστικά και των τριών αυτών κατηγοριών: Λειτουργεί ως **εικόνα** (π.χ. οι ηχομιμητικές λέξεις), ως **δείκτης** (π.χ. οι γλωσσικοί δείκτες *εγώ, εσύ, αυτός, εδώ, τώρα*), και ως **σύμβολο** (π.χ. όλα τα γλωσσικά σημεία που δεν λειτουργούν ως εικόνες ή δείκτες).

Είναι εμφανής η παρουσία του προβληματισμού του πλατωνικού Κρατύλου, για τον *φύσει ή θέσει* χαρακτήρα της γλώσσας, στις κατηγοριοποιήσεις αυτές του Peirce. Ο Jakobson στην πιρσιική αυτή ανάλυση του γλωσσικού σημείου στηρίχθηκε για να ασκήσει κριτική στον αυθαίρετο χαρακτήρα του σωσυρικού γλωσσικού σημείου.¹⁰

Αντιθέτως ο Saussure, στα «Μαθήματά» του, διαφοροποίησε ριζικά το γλωσσικό σημείο από την γενικότερη έννοια του σημείου. Το γλωσσικό σημείο του Saussure δεν είναι **υποκατάστατο** κάποιου πράγματος ούτε **αναφέρεται** σε κάτι. Δεν είναι προϊόν αφαιρέσεως, δεν είναι, δηλαδή,

προϊόν κάποιας νοητικής διαδικασίας, αλλά μια **ψυχική οντότητα** διπλής όψεως, εγγεγραμμένη στον ανθρώπινο εγκέφαλο, και αποτελούμενη από ένα **σημαίνον** και ένα **σημαινόμενο**. Ο Saussure – απευθυνόμενος σε μια επιστημονική κοινότητα η οποία είχε από μακρού αποκοπεί από την περί σημείου παράδοση των στωϊκών– αντικατέστησε με τους στωϊκούς όρους **σημαίνον** και **σημαινόμενο** τους όρους **ακουστική εικόνα** και **περιεχόμενο** που είχε αρχικά χρησιμοποιήσει, στην προσπάθειά του να **αποκόψει** το γλωσσικό σημείο από οποιαδήποτε σχέση με την **υλική** –φωνητική και σημασιολογική– πραγματικότητα.¹¹ Το διαφοροποίησε από το **σύμβολο** της φιλοσοφικής παράδοσης –το οποίο δεν ήταν απολύτως αυθαίρετο– και το συνέδεσε, μάλλον, με τα μαθηματικά σύμβολα.

Το γλωσσικό σημείο του Saussure έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά:

- α) Είναι **αυθαίρετο**, δεν υπάρχει, δηλαδή, κάποια σχέση –αιτιότητας, μεταφοράς, αναλογίας κ.λπ.– ανάμεσα στο **σημαίνον** και το **σημαινόμενο**, και
- β) Η σημαίνουσα πλευρά του είναι **γραμμική**.

Η επιχειρηματολογία του Saussure υπέρ του αυθαίρετου χαρακτήρα του γλωσσικού σημείου έχει γίνει αντικείμενο κριτικής. Η πλέον εξέχουσα –του E. Benveniste– έχει συλλάβει το αδύνατο σημείο της επιχειρηματολογίας του: Ο Saussure, στην προσπάθειά του να αποδείξει τον **αυθαίρετο** χαρακτήρα του γλωσσικού σημείου, χρησιμοποιεί παραδείγματα που επιχειρηματολογούν υπέρ της **συμβατικότητας** του γλωσσικού σημείου. Η αναφορά του σε ένα **κοινό σημαίνόμενο** «βόδι», το οποίο μπορεί να υπάρχει ανεξάρτητα από τα σημαίνοντα b-ö-f ή o-k-s, τα οποία χρησιμοποιούνται από διαφορετικές γλωσσικές κοινότητες, παραπέμπει στην εκδοχή της γλώσσας ως «καταλόγου ονομάτων», τα

οποία έχουν μια συγκεκριμένη –φυσική ή συμβατική– σχέση με τα πράγματα, κάτι που, όπως επισημαίνει και ο Benveniste, αντιφάσκει κραυγαλέα με το όλο πνεύμα των «Μαθημάτων». Ο όρος **συμβατικός** αναφέρεται στην *σύμβαση*, στην *συμφωνία* των μελών μιας κοινότητας προκειμένου να ενώσουν δύο οντότητες –όπως π.χ. ένα *πράγμα* και ένα *όνομα*– οι οποίες θα μπορούσαν να προϋπάρξουν χωριστά η μια από την άλλη, όπως διεκήρυττε η νομιναλιστική αντίληψη για την γλώσσα. Ο Saussure, όμως, υπογραμμίζει με έμφαση την **ενότητα** και όχι την **ένωση** σημαίνοντος/σημαινομένου. Η ενότητα (από το *ένα*) δεν μπορεί να είναι συμβατική. Συμβατική είναι η ένωση (από το *ενώνω*). Η ενότητα σημαίνοντος/σημαινομένου είναι αυθαίρετη.

Ένα δεύτερο, πολύ σημαντικό κείμενο, που τοποθετείται εναντίον του αυθαιρέτου του σωσυρικού γλωσσικού σημείου, είναι το κείμενο του Jakobson που ανέφερα πιο πάνω. Υποπίπτει όμως, στο κείμενο αυτό, ο Jakobson σε ένα απόστημα το οποίο αξίζει να επισημανθεί: Ασκή κριτική στον αυθαίρετο χαρακτήρα του γλωσσικού σημείου, όπως αυτό ορίζεται από τον Saussure, αντλώντας επιχειρήματα από τον τρόπο με τον οποίο ορίζει το γλωσσικό σημείο ο Peirce. Το γλωσσικό σημείο του Saussure τείνει να γίνει *μαθηματικό σύμβολο*, και ως τέτοιο να *παραστήσει* το γλωσσικό σύστημα. Το γλωσσικό σημείο του Peirce ανοίγεται στην πραγματικότητα, γίνεται κομμάτι της, παίρνει τα χαρακτηριστικά της λέξης και, ως εκ τούτου, τοποθετείται στην πλευρά της σωσυρικής ομιλίας, λειτουργώντας έτσι ως *αναπαράστασή* της.

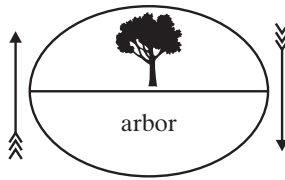
Αν ο *αυθαίρετος* χαρακτήρας καθιστά το γλωσσικό σημείο *μαθηματικό σύμβολο*, το δεύτερο χαρακτηριστικό του σωσυρικού γλωσσικού σημείου, ο *γραμματικός* χαρακτήρας της σημαίνουσας πλευράς του, αναδεικνύει τον *γραφικό* και όχι *φωνητικό* χαρακτήρα του, καθιστώντας έτσι το

γλωσσικό σημείο στοιχείο του αφηρημένου γλωσσικού συστήματος, που απορτίζεται από μαθηματικοποιημένα, άυλα και άτμητα γραφικά σύμβολα.

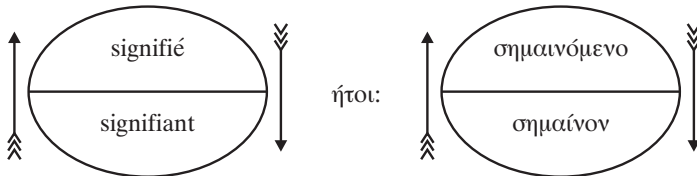
Το σημαίνουν του σωσυρικού γλωσσικού σημείου είναι γραμμικό, όχι γιατί *αναπαριστά* την γραμμική εκφορά του προφορικού λόγου –οι έρευνες του Jakobson (1966 και 1976) δείχνουν ότι δεν είναι γραμμική–, αλλά γιατί λειτουργεί ως γραμμική *παράσταση*, ως σύστημα μαθηματικοποιημένων γραφικών συμβόλων του αφηρημένου σωσυρικού γλωσσικού συστήματος. Εκτός από τις έρευνες του Jakobson, και οι έρευνες του Ong (1977) συνηγορούν υπέρ μιας άλλης, μη γραμμικής, αντιλήψεως της γλώσσας από τον προφορικό άνθρωπο. Ο τρόπος με τον οποίο ο προφορικός άνθρωπος ή το παιδί της προσχολικής ηλικίας –δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις συνειδήσεων που δεν έχουν μετασχηματισθεί από την καταλυτική παρουσία κάποιου γραφικού, παραστατικού κώδικα– αντιλαμβάνονται την γλώσσα, είναι αρκετός για να μας πείσει ότι το αφηρημένο και μαθηματικοποιημένο γλωσσικό σύστημα είναι αυτό που επιβάλλει τον *αυθαίρετο* και *γραμμικό* χαρακτήρα του γλωσσικού σημείου και όχι η συγκεκριμένη χρήση του από τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας.

Όπως ανέφερα και πιο πάνω, ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει ο Saussure στα «Μαθήματά» του την έννοια του γλωσσικού σημείου, αποκαλύπτει την επιθυμία του να αποστασιοποιηθεί από τις αντεγκλίσεις των φιλοσόφων για τον φυσικό ή συμβατικό χαρακτήρα της σχέσης της γλώσσας με την πραγματικότητα. Είναι χαρακτηριστική η *απουσία* της έννοιας του *πράγματος* ή του *αντικειμένου αναφοράς* από την παρουσίαση του γλωσσικού σημείου στα «Μαθήματα». Το γλωσσικό σημείο, για τον Saussure, δεν υποκαθιστά κάτι και ως εκ τούτου δεν αναφέρεται σε κάτι. Ο Tullio de Mauro,

σχολιαστής της κριτικής έκδοσης των «Μαθημάτων», έχει επισημάνει τις παρεμβάσεις των εκδοτών, στην προσπάθειά τους να αποδώσουν την σκέψη του Saussure. Μια τέτοια παρέμβαση αποτελεί το τρίτο σχήμα της σελίδας 99 των «Μαθημάτων», όπου η εικόνα ενός δένδρου εμφανίζεται να αποδίδει το περιεχόμενο ή το σημαϊνόμενο του γλωσσικού σημείου, το όνομα (arbor) να αποδίδει το σημαϊνον του γλωσσικού σημείου, τα δε βέλη φαίνεται να δείχνουν πως το ένα –το πράγμα– ανακαλεί το άλλο –το όνομα–, ότι το ένα δεν υπάρχει χωρίς το άλλο, όπως ακριβώς υπεστήριζαν αυτοί που δέχονταν την γλώσσα ως «κατάλογο ονομάτων»:

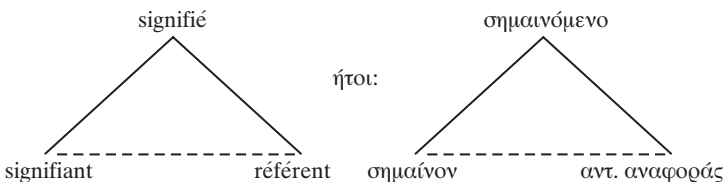

Η απουσία οποιασδήποτε αναφορικότητας αναδεικνύεται μέσα από την –κλασματική– απεικόνιση του γλωσσικού σημείου από τον Saussure. Σύμφωνα με τον Saussure, το γλωσσικό σημείο είναι μια διφυής, ψυχική οντότητα, αποτελούμενη από ένα σημαϊνον και ένα σημαϊνόμενο:

Το σωσυρικό σημειακό κλάσμα επεχείρησαν να μετασχηματίσουν σε γεωμετρικό τρίγωνο οι Ogden και Richards

εντάσσοντας το αντικείμενο αναφοράς (référént), ως αντικείμενο της σκέψης, στην πραγματικότητα του γλωσσικού σημείου:

Η εμμονή του Saussure να παρουσιάζει το γλωσσικό σημείο ως την *ενότητα*, και όχι ως την *ένωση*, ενός σημαίνοντος και ενός σημαινομένου *χωρίς αντικείμενο αναφοράς*, δείχνει, πιστεύω, την πρόθεσή του να μαθηματικοποιήσει το αντικείμενό του, εντασσόμενος στην γαλιλαιϊκή εκδοχή της επιστήμης, κυρίαρχη την εποχή που ο Saussure συνελάμβανε την θεωρία του για την γλώσσα.

Ο όρος **λέξη** συναντάται, ως επί το πλείστον, στην προσωπολογική, την παραδοσιακή, δηλαδή, γλωσσολογία και την φιλοσοφία.¹² Τελευταία, με την ανάπτυξη της σημασιολογίας και της πραγματολογίας, χρησιμοποιείται ευρέως, αλλά η δομιστική γλωσσολογία, και γενικότερα η σύγχρονη γλωσσολογία, αποφεύγει την χρήση του όρου «ελλείψει ακριβείας», όπως χαρακτηριστικά λέγεται.¹³

Όπως ανέφερα και πιο πάνω, η *λέξη* διαφοροποιείται από το –σωσυρικό– γλωσσικό σημείο. Οι ατυχείς –όπως επισημαίνει ο σχολιαστής των «Μαθημάτων» Tullio de Mauro– αποδόσεις, από τον Saussure, του γλωσσικού σημείου με λέξεις, όπως *arbor* και *equos*, έχουν προκαλέσει σύγχυση γύρω από την σχέση τους. Πάντως, ακολουθώντας τις διακρίσεις που έχουμε κάνει μέχρι τώρα, μπορούμε να

πούμε ότι το σωσυρικό γλωσσικό σημείο είναι στοιχείο του αφηρημένου γλωσσικού συστήματος, το οποίο *παριστάται* μέσω της φωνολογικής γραφής, ενώ η λέξη είναι στοιχείο της φωνούμενης γλώσσας, της σωσυρικής, δηλαδή, ομιλίας, το οποίο *αναπαριστάται* μέσω της γραφής.

Η σύνδεση της λέξης με την σωσυρική ομιλία και την γραπτή της απόδοση, την γραφή, εξηγεί αφ' ενός μεν την περιθωριοποίησή της από την δομιστική γλωσσολογία –στο μέτρο που έχει περιθωριοποιηθεί και η ομιλία και η γραφή– και αφ' ετέρου την βαθιά απήχηση που είχε στους κύκλους των φιλοσόφων.

Η λέξη, υλική πραγμάτωση –φωνητική (ή γραφική) και σημασιολογική– των αφηρημένων γλωσσικών οντοτήτων που απαρτίζουν το σωσυρικό γλωσσικό σύστημα, φέρει χαρακτηριστικά που η γαλιλαιϊκή αυστηρότητα της νεότευκτης γλωσσικής επιστήμης αδυνατεί να περιγράψει (ή να εξηγήσει), περιοριζόμενη, όπως είπαμε, στην μελέτη του γλωσσικού συστήματος και προσδίδοντάς του μαθηματικό χαρακτήρα. Τις τελευταίες, μόλις, δεκαετίες, με την ανάπτυξη της σημασιολογίας και πραγματολογίας –με πρωτοβουλίες προερχόμενες από τον φιλοσοφικό χώρο– η λέξη αποκτά ενδιαφέρον και για τους γλωσσολόγους. (Περαιτέρω ανάπτυξη της έννοιας λέξη, στο τρίτο μέρος αυτής της μελέτης).

Συνδεδεμένη η λέξη –ως στοιχείο της ομιλίας που είναι– με την (αλφαβητική) γραφή, είναι απόλυτα συνδεδεμένη και με την ορθογραφία.

Η ορθογραφία δεν διεκδικεί τα δικαιώματά της μόνο επειδή οι ενήλικοι διαβάζουμε *ιδεογραφικά* και όχι *φωνολογικά* (βλ. ανωτέρω το υποκεφάλαιο *Ορθή γραφή και ορθογραφία*). Διεκδικεί τα δικαιώματά της και για έναν επιπρόσθετο λόγο: Η ορθογραφία αναδεικνύει τον *παλίμνηστο* –σημασιολογικά– χαρακτήρα της λέξης, είτε είναι

γραπτή, είτε προφορική. Οι εγγράμματοι άνθρωποι –είτε επικοινωνούν, είτε επιδίδονται σε εσωτερικό μονόλογο– δεν μπορούν να μη δουν τις λέξεις. Η ορθογραφία των λέξεων, λοιπόν, αποκαλύπτει την ιστορία τους, την περιπέτεια της χρήσης τους στην διάρκεια του χρόνου. Σε αντίθεση προς τα άυλα και άχρονα σωσυρικά γλωσσικά σημεία, τα οποία ορίζονται μόνον *αποφατικά*, οι λέξεις είναι γλωσσικές οντότητες που μπορούν να ορισθούν *θετικά* επειδή είναι οντότητες συσσωρευτικές: συσσωρεύουν τις αξίες –φωνητικές, ορθογραφικές, σημασιολογικές– με τις οποίες τις επιφορτίζει η χρήση τους. Η μελέτη της λέξης, λοιπόν, αναδεικνύει δίπλα στην σωσυρική *γλωσσική αξία* –την αξία, δηλαδή, των μονάδων του γλωσσικού συστήματος– την *αξία της λέξης*. Στον χώρο της γλωσσολογίας, η Σχολή που προσέγγισε και *θετικά* τις γλωσσικές μονάδες, δίνοντας στην έννοια της γλωσσικής αξίας και θετικό περιεχόμενο, είναι η Σχολή της Πράγας, με τις θέσεις της οποίας θα ασχοληθούμε πιο κάτω.

1.7 Φωνολογισμός και αλγεβρισμός

Όπως έχω επανειλημμένα επισημάνει μέχρι τώρα, φαίνεται πως ο Saussure είναι ένας συνεπής εκφραστής της γαλιλαιϊκής αντίληψης για την επιστήμη. Επιχειρεί να μαθηματικοποιήσει το αντικείμενό του αποδίδοντάς το με μονάδες –τα φωνήματα– που λειτουργούν όπως τα μαθηματικά σύμβολα: Είναι προϊόντα απολύτων –αντιθετικών και διαφοροποιητικών– σχέσεων. Είναι μονάδες *κενές* υλικής ουσίας, οριζόμενες μόνο *αποφατικά*: *Μια μονάδα είναι αυτή που είναι γιατί, απλούστατα, δεν είναι κάποια άλλη.*

Τα χαρακτηριστικά που αποδίδει ο Saussure στο γλωσσικό σημείο –και κατ’ επέκταση στην γλώσσα– επιβεβαιώ-